

szögéből mérlegelte, figyelme egyéniségének megóvása mellett a tárgyi, emberi dolgok felé közeledik, de még ekkor is belső lelki vonatkozások nélkül; a természeti jelenségekkel szemben, bár rendszer és megokolás híján, már realiztikusan gondolkozik; az egyéniséghez szorosan kapcsolódó vallásbeli élménynek, szintúgy mint a szellemtudományi, társadalmi és erkölcsi értékelésnek korlátai vannak, ezeket közvetlenül a tekintély irányítja; a népesség javához (*Volksgut*) való viszonyt, a közös gyermeki játékok, szokások, dalok stb. szabják meg; a szélesebb felfogást és a felnőttekhez való viszonyt a lelki vonatkozások korlátozottsága itt is megbénítja; nemi tekintetben a fiúk józanabban állnak a világgal szemben, náluk az erő, az önérvényesülés és együttérzés az uralkodó, a lányoknál a személyi érzelmek, a szép, a báj, az összhang; a különbségek már az első gyermekkorban észlelhetők, de itt már erőteljesebben, mint ellentétek nyilatkoznak meg.

A felsorolt vonások, tapasztalatok a szakkörök előtt már jórészt ismertek, ám azért a szerzőnek nem csekély érdeme, hogy azokat különböző megvilágításban, összehasonlítóan és az alapvető tényezőkön felépülő rendszerben áttekinthetően mutatja be. Kellő tudományos készültséggel tárgyalja a gyermekpszichológiának ezt az életközelséghez szorosan kapcsolódó területét.

kf.

Ludwig J. Csóka: *Der erste Zeitabschnitt staatlicher Organisierung des öffentlichen Unterrichtswesens in Ungarn (1760—1791)*. (Sonderabdruck aus dem IX. Jahrgang des Jahrbuchs des Graf Klebelsberg Kuno Instituts für ungarische Geschichtsforschung in Wien) Budapest 1939., N. 8-r., 82 l.

Nemcsak érdekes, hanem külföldi vonatkozásban igen hasznos munkát bocsátott közre a fenti címen Csóka J. Lajos bencés főiskolai tanár. A füzet a magyar közoktatásügy első állami *megszervezéséről* szól 1760—1791-ig.

Csóka rámutat arra, hogy a felvilágosodott abszolútizmus képviselői ráeszméltek arra a gondolatra, miként lehet a közoktatásügyet a politikai hatalom és befolyás eszközévé tenni. És ezért birták rá először Nagy Frigyes porosz királyt és nemsokára Mária Teréziát, hogy a tanügy államosításával kísérletet tegyenek. Így történt, hogy Nagy Frigyes a protestáns tanügyet, Mária Terézia pedig a monarchia közoktatás ügyét állami kezelésbe vette. A közoktatásügy tudvalevőleg a XVIII. század közepéig Európaszerte az egyházak kezében volt. Ők adták meg az iskolák szervezetét, megállapították tantervüket és ellátták tankönyvekkel. Így volt ez Magyarországon is. A külföld azonban alig vett tudomást a magyar tanügy fejlődéséről, hiszen az általunk méltán nagyra tartott Mária Terézia-féle Ratio Educationisról mit sem tud, legföljebb a Paedagogiai Lexikonoknak magyar munkatársai emlékeznek meg róla. (Lásd a Roloff—Herden-féle pedagógiai lexikonban az »Ungarns Unterrichtswesen« címszó alatt.)

Csóka Lajosnak német nyelven kiadott füzete tehát jó szolgálatot fog tenni a magyar közoktatásügynek nagyobb publicitásával. Kiterjed Mária Terézia és II József korára és magában foglalja a tanügyi intézményeken kívül az *állami* tanügyi közigazgatás bevezetésére vonatkozó adatokat is.

Mivel Magyarország közjogi kapcsolatban állott az osztrák örökös tartományokkal, természetesnek kell találnunk, hogy szerzönk a magyar tanügy tárgyalásakor mulhatatlanul az osztrák tanügyi fejleményekkel is foglalkozik. Meglátjuk előadásából azokat a különböző kísérleteket, amelyeknek célja a magyar nemzet tanügyi önállóságának megszüntetése volt.

A tanügy államosításának gondolatát Gerhard van Swieten hozta magával a porosz udvarból és sikerült neki Mária Teréziát is rávenni, hogy különösen a jezsuita rend feloszlata után a tanügy államosítását megszervezze. A katolikus iskolák katolikus jellegének megfosztásához azonban Mária Terézia nem járult hozzá.

Minthogy a jezsuita rend feloszlata után először a gimnáziumok maradtak gazdátlanul, az államhatalom elsősorban ezekre vetette rá szemét. Vagyonukat elkobozták és tanulmányi alap néven a katolikus középiskolák fenntartására fordították jövedelmét.

Van Swieten 1759-ben azt a javaslatot tette Mária Teréziának, hogy a monarchia tanügyének legfelsőbb intézésére egy udvari tanulmányi bizottságot (Studienhofkommission) nevezzen ki. Ez a bizottság volt az, mely sok alkalommal belenyúlt a magyar tanügy intézésébe is, s amelynek sorsfordulatait és 30 éves tevékenységét, személyi torzalkodásait és tárgyi ellentéteit igen érdekesen és levéltári adatok alapján adja elő Csóka.

Még 1774-ben Mária Terézia a centralizáció felé hajlott, de 1776-ban Magyarország mégis önálló és az osztrák tanügytől független tanügyi kódexet kapott.

Csóka jelenlegi munkájában is ragaszkodik ahhoz a régebbi feltevéséhez, hogy ezt a fordulatot Kollár Ádám, a bécsi udvari könyvtár igazgatója, eszközölte volna ki. (Lásd: Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. Magyar Középskola 1937. évi 3. szám, 91. lap.) Azonban ezt a meggyőződését most éppen úgy nem tudja levéltári adatokkal igazolni, mint idézett előbbi munkájában sem. Sőt Csóka olyan levéltári adatot is hoz fel, amely lehetlenné teszi elfogadnunk, hogy akár a Ratio szerzőségében, akár külön magyar tanügyi kódex kieszközlésében része lehetne.

Azt olvassuk ugyanis Csóka jelen munkájának 43. lapján a 91. számú jegyzetben, hogy Kollár egyik munkája miatt gyűlöletessé tette magát a magyar kancellária előtt, »ihr ist der Author fast erhasst.« Hogyan lehetne, ilyen körülmények között kollaborációról szó Kollár és a magyar udvari kancellária tagjai között? Az ilyen konjekturális okfejtések itt semmit sem használnak. Az eddig felkutatott okiratokhoz hiányzik az Ürményi megbízására vonatkozó királyi kézirat, melynek megszerzése eddig nem sikerült. Ürményi hivatkozik ugyan megbízására mint referens, tartalmáról azonban nem szól bővebben, amiből esetleg kiderülhetne, micsoda okok készítették a királynét eredeti szándékának megváltoztatására és arra az elhatározásra, hogy Magyarország külön tanulmányi rendet kapjon. (L. a Mária Terézia-féle Ratio Educationis magyar fordításához írt előszó, 14–15. lapját.)

A magyar közoktatásügy önállóságának II. József vetett véget. A magyar tanügyi kérdéseket alárendelte a bécsi udvari tanulmányi bizottságnak, amely most már Gottfried von Swietennek, S. Gerhard fiának elnöklete alatt működött. Ennek volt alárendelve a helytartó tanács kebelében működő pozsonyi, később budai tanulmányi bizottság is. Ez a bizottság minden javaslatát kénytelen volt a bécsi udvari tanulmányi bizottságnak bemutatni, ahol a helytartó tanács csak egy taggal volt képviselve. Minden alkotmányellenes intézkedés, melyet József császár a tanügy terén elrendelt, itt született meg és sokszor a magyar hatóságok ellenzése dacára is végrehajthatott. Azonban József egy évtizedes erőfeszítései sem voltak elegendők, hogy Magyarország tanügyi fejlődését a kívánt abszolutisztikus irányba tereljék. A bécsi udvari tanulmányi bizottságot II. Lipót 1791-ben feloszlatta. Egyéb-ként is minden alkotmányellenes intézkedését maga II. József halálos ágyán visszavonta.

II. Lipót az országgyűlést összehívta és akkor a magyar közoktatásügy rendezésére egy külön bizottságot alakítottak (Deputatio regnicolaris litteraria). Élére Ürményi József került s a bizottság két és fél év alatt elkészült javaslatával. Ebből azonban nem lett törvény s a második Ratio is, miként az első, csak 1806-ban s akkor is csupán királyi rendelettel lépett életbe.

Mind a két Ratio Educationisról kiváló monografiák tájékoztatják a magyar pedagógusokat, amelyenek *Molnár Aladár*: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században; *Fináczy Ernő*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában című két kötetes műve, valamint *Kornis Gyula*: A magyar művelődés eszményei c. ugyancsak két kötetes munkája. Bár ezek a munkák a maguk nemében páratlan szorgalommal és lelkiismeretességgel tárják eléink közoktatásügyünk két nagy korszakát, mindazonáltal maradtak még el nem döntött kérdések, amelyek megfejtőikre várnak. A jelen esetben pedig különös érdeméül tudjuk be szerzőnek, hogy értekezésével a külföldi történétírók figyelmét is ráirányította a gróf Klebelsberg Kúnó által Bécsben alapított magyar történeti kutatások intézetére. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az értekezés nyelvében vannak hungarizmusok is, amelyeket idegen nyelvű kiadványban kerülni kellene.

Friml Aladár.

Erich Klinge: Die Erziehung zur Tat zu Mut und Tapferkeit. 1939, 199 lap.

Ez a könyv is az idők jele, követelménye. Akadnak ugyan, akik hivatkozással a mind félelmetesebb harci gépekre, a bátorság alkonyát jósolják, ám a nap-nap után fel- és elmerülő események erre alaposan rácafolnak. Minél nagyobb a veszély, a kockázat, annál fokozottabb bátorságra van szükség. *Die Welt gehört dem Mutigen*: ezt a jelszót vallja a bátorság e monografiájának szerzője is, aki a súlyos és időszerű kérdést a III. Birodalom eszelmében, elengedhetetlen követelményeinek és teljesítményeinek szüntelen hangoztatásával tárgyalja. »Ez a könyv felszólítja a német nevelőket, hogy tetterősen mozdítsák elő azt a feladatot, amelynek népünk és államunk fenntartása és megszilárdítása érdekében legnagyobb jelentősége van: a cselekvő, a tetterre kész emberek igazi nevelésére (8). Németországnak olyan emberre van szük-